

Från budgetrådgivare till börsexperter

*Finansialisering och finansiell läskunnighet
i privatekonomisk rådgivning, 1987–2017*

AXEL VIKSTRÖM

Abstract

Since the 1980s, financial deregulation and welfare cuts have driven an economic risk shift, requiring individuals to take greater financial responsibility through private savings in stocks and mutual funds. An unexplored aspect of this “financialization of everyday life” is the personal finance advice provided by experts employed by banks and other market-oriented actors. This study examines financial savings advice provided by these advisors in Sweden’s four largest newspapers from 1987 to 2017. The study identifies three eras: *the family economists* (1987–1997), *the private economists* (1997–2012), and *the savings economists* (2012–2017). The findings suggest that, following the economic turmoil of the early 1990s, personal finance advice became increasingly decontextualized and focused on developing generic financial skills and risk-embracing subjectivities. This risk shift, in turn, raises important questions about the role of consumer journalism in paving way for and reinforcing the market-oriented notion of financial literacy that has become prevalent in the 2000s.

Keywords: financialization of everyday life, financial literacy, financial advice, financial markets, risk shift, private economists, banks, newspapers

Inledning

Under de senaste decennierna har privatekonomisk rådgivning blivit ett allt vanligare inslag i massmedierna. Från efterkrigstidens husmodersprogram via introduktionen av specifika sektioner och bilagor för privatekonomi mot slutet av 1980-talet har konsumentjournalistiken på andra sidan millennieskiftet blivit en självklar del av ekonomijournalistiken.¹

Axel Vikström, universitetslektor i medie- och kommunikationsvetenskap, Lunds universitet, axel.vikstrom@iko.lu.se.

Under den här perioden har även konsumentjournalistiken ändrat karaktär: från att tidigare ha dominerats av förköpsrådgivning och reklamationer² har ett fokus på ”finansiell privatekonomi” blivit mer framträdande.³ En ofta återkommande expertkälla i den här journalistiken – som fokuserar på frågor som bolån, fonder och privat pensionssparande – utgörs av ekonomer anställda av banker, försäkringsbolag eller andra finansiella företag. Dessa ekonomer, varav vissa har en bakgrund inom journalistik eller PR, figurerar i media under en rad titlar såsom privatekonom, familjeekonom, sparekonom, pensionsekonom eller vardagsekonom.

Syftet med den här artikeln är att studera den privatekonomiska rådgivningen i svenska rikstäckande tidningar mellan 1987 och 2017. Det vill säga under en period då det svenska vardagslivet blev allt tätare sammanvävt med de globala finansmarknaderna.⁴ Med start på 1980-talet genomgick Sverige en rad institutionella omvandlingar, påhejade av näringslivet men utförda av såväl socialdemokratiska som borgerliga regeringar,⁵ som genom att avreglera den inhemska finansmarknaden syftade till att motverka den avstannade tillväxten.⁶ Dessa reformer har bidragit till det som här benämns som ”vardagslivets finansialisering” – ett begrepp som beskriver en utveckling där allt bredare skikt av befolkningen får tillgång till finansiella produkter såsom fonder, krediter och försäkringar.⁷ Ett led i denna utveckling är att ansvaret för den egna ekonomiska tryggheten kommit att förskjutas mot den enskilda individen och dennes förmåga att kalkylera och omfamna risk.⁸ En viktig dimensionen av vardagslivets finansialisering utgörs därmed av ett ökat krav på att enskilda individer behöver tillskansa sig nya finansiella kunskaper och attityder för att förbättra sin så kallade ”finansiella läskunnighet” (eng. *financial literacy*).

Det är i främjandet av den här typen av marknadsorienterade subjekt som bankekonomernas rådgivning i media blir värdefull att analysera ur ett historiskt perspektiv. Forskningen om finansiell läskunnighet har tenderat att fokusera på statliga utbildningsinitiativ som genomförts på 2000-talet, ofta orkestrerade utifrån OECD:s riktlinjer.⁹ Genom sin frekventa medienärvaro under flera decennier erbjuder rådgivarna¹⁰ inte bara möjligheten att studera finansialiseringen av det svenska vardagslivet över längre tid, utan även vilken roll som bankerna och konsumentjournalistiken spelat i utformandet av finansiell läskunnighet. Rådgivarna är specifikt intressanta att studera eftersom deras (och i förlängningen deras arbetsgivares) legitimitet bygger på att framställa sig som trovärdiga experter inom ”finansiell folkbildning”, samtidigt som flera av dem representerar stora marknadsaktörer med intressen av att knyta kunder till sina finansiella tjänster.

Orsi Husz har tidigare belyst hur svenska banker under tidig efterkrigstid började anställa budgetexperter och familjeekonomer i hopp om att

nå ut till bredare befolkningslager.¹¹ Min studie tar upp denna fackla genom att närstudera den privatekonomiska rådgivningen under decennierna då såväl finansialiseringen av vardagslivet som den nya konsumentjournalistiken på allvar tog fart i Sverige. Vardagslivets finansialisering inbegriper flertalet dimensioner, men fokus i denna artikel kommer främst kretsas kring rådgivning gällande sparande i fonder och aktier. Hur har den ekonomiska rådgivningen gällande dessa förändrats över tid? Vilka slags ekonomiska subjekt har rådgivningen sökt att främja? Och vilken syn på risktagande och ansvarsfördelning mellan individ och samhälle framträder i rådgivningen?

Finansialiseringen av det svenska vardagslivet

Begreppet finansialisering används inom samhällsvetenskapen för att beskriva och förklara den växande betydelsen som den finansiella ekonomin fått i vår tid.¹² Något förenklat kan man säga att forskningen rör sig mellan tre nivåer. Inom politisk ekonomi används finansialisering på makronivå för att beskriva framväxten av en ny ackumulationsregim – ”finansialiserad kapitalism” – där både ekonomin och politiken kommit att bli alltmer styrda utifrån den globala finansmarknadens behov och logiker.¹³ På mesonivå har forskare snarare intresserat sig för hur finansialiseringen påverkar företagens uppbyggnad och syfte, till exempel i form av ökat fokus på att stärka börsvärdet snarare än att höja produktiviteten.¹⁴ Den tredje gruppen forskare tar ner begreppet mikronivå genom att studera hur finansialiseringen påverkat folks vardag och identiteter genom att främja en massinvesteringskultur.¹⁵ I denna artikel är det detta vardagsnära perspektiv som står i fokus, men det ska betonas att jag, liksom de flesta forskare, använder begreppet för att visa hur utvecklingen på den globala och den individuella nivån är sammanflätade med varandra.¹⁶

Ett annat typiskt drag inom denna forskningstradition är att de strukturella förändringar av kapitalismen som vardagslivets finansialisering medfört inte ses som en neutral utveckling, utan som en process som utformats utifrån, och i många fall förstärkt, rådande maktförhållanden och ojämlikheter.¹⁷ Att allt bredare befolkningslager fått tillgång till finansiella spar- och investeringsprodukter har av vissa, inte minst av aktörerna som erbjuder de här tjänsterna, beskrivits som en demokratiseringsprocess.¹⁸ Forskare inom vardagslivets finansialisering har vänt sig mot denna benämning genom att hävda att ”demokratisering” i detta fall snarare inneburit att ansvaret för den egna ekonomiska tryggheten förskjutits från välfärdsstaten till den enskilde individen.¹⁹ En central del av vardagslivets finansialisering består i att främja subjekt som inte bara lär sig hantera ekonomiskt risktagande, utan rentav omfamna detta.²⁰ Denna

process har forskare på området främst utforskat med hjälp av Foucaults begrepp *governmentality*, som i denna adaption använts för att belysa hur vanliga löntagare kommit att internalisera nya normer och anamma en identitet som utgår från deras roll som ägare av finansiella tillgångar.²¹ Benämningen ”sånsparare”, som förekommer frekvent i svensk media, kan sägas vara ett exempel på den här typen av finansialiserad subjektifiering som bryter med mer traditionella identifikationer, till exempel samhällsklass.²²

Vardagslivets finansialisering har i sin tur associerats med ett ökat fokus på så kallad finansiell läskunnighet. Forskningen inom detta område har främst fokuserat på nationella kampanjer som under 2000-talet genomförts för att ”utbilda enskilda människor i hur de bör interagera och samverka med den finansiella ekonomins institutioner och marknader”.²³ Dessa initiativ, som i regel genomförts utifrån OECD:s riktlinjer, har strävat efter att lära ut innebörden av olika begrepp såsom inflation och risktagande, samtidigt som de syftat till att motverka skeptiska attityder gentemot finansmarknaden.²⁴ Ett svenskt exempel utgörs av Finansinspektionens nätverk *Gilla din ekonomi*, vars utbildningar studerats av Jane Pettersson. Hon visar hur dessa förhåller sig till olika typer av idealkonsumenter: människor med kapital uppmanas att lära sig hur de med hjälp av finansiella produkter kan öka sin egen välfärd, medan de som varken besitter kapital eller kunskap uppmanas att hålla sig borta från finansmarknaden. Båda dessa idealtyper framställs dock som personligt ansvariga för sitt ekonomiska välmående.²⁵

Det är mot denna bakgrund som den privatekonomiska rådgivningen i svenska tidningar utgör en intressant ingång för att studera vardagslivets finansialisering, eftersom den tillåter oss att över ett längre tidsspann studera hur allmänheten tilltalats i dessa frågor. Sverige har dessutom pekats ut som ett särskilt intressant fall för att studera vardagslivets finansialisering.²⁶ Detta delvis eftersom landet under det sena 1900-talet på relativt kort tid gick från att ha en av det mest reglerade finansmarknaderna till att ha en av de mest liberala, men även eftersom de institutionella förändringarna genomfördes utan nämnvärt politiskt motstånd.²⁷ Denna utveckling startade dock inte från noll. Redan på 1950-talet började svenska banker agera mer proaktivt för att uppmuntra sina kunder att anamma ett mer finansialiserat förhållningssätt till sin ekonomi.²⁸ I och med bildandet av Aktiespararna 1966 fick Sverige sin första intresseorganisation som ville föra de små aktieägarnas talan gentemot börsen och politiken. Under dessa decennier förblev dock börsinvestering en avlägsen företeelse för de flesta svenskar, vilket delvis berodde på rådande regleringar och en utbredd skepsis gentemot finansmarknaden, men även på att de stora svenska exportföretagen upplevde en framgångsrik

period och därmed inte var i behov att ta in riskkapital från vanliga medborgare.²⁹

Detta skulle komma att ändras när den keynesianska makroekonomiska politiken som Socialdemokraterna fört visade sig ha svårt att hantera 1970-talets ekonomiska stagflation. För att få fart på den inbromsade tillväxten påbörjades en serie avregleringar som hämtade inspiration från de allt populärare nyliberala tankeströmningarna. Nyliberalismen kom i olika paketeringar och applicerades på flertalet sätt, men det som förenade dess förespråkare var övertygelsen att staten skulle ägna sig mindre åt ekonomisk omfördelning och i stället fokusera på att skapa bättre förutsättningar för att marknaden – inklusive den finansiella sektorn – skulle kunna agera ekonomisk motor.³⁰

Genombrottet för det svenska vardagslivets finansialisering i bred bemärkelse brukar förläggas till den borgerliga regeringens införande av det så kallade skattesparandet år 1978, en sparform som under det efterföljande socialdemokratiska styret 1984 omdanades till det snarlika allemanssparandet.³¹ Andra betydande reformer som pekade i finansialiseringens riktning var avregleringen av bankernas utlåning 1985, avskaffandet av svenska valutarestriktioner 1989, och den stora skattereformen 1991 som sänkte kapitalinkomstskatten till 30 procent. Nämnas bör även de stora pensionsreformerna, inte minst införandet av premiepensionssystemet 1999 och dess medföljande kampanjer där medborgarna uppmanades av staten att placera en del av sin allmänna pension i fonder.³²

Alla dessa reformer satte avtryck på det svenska aktieägandet. Antalet aktieägare på Stockholmsbörsen ökade från omkring 900 000 år 1980 till drygt 2,5 miljoner i slutet av 1980-talet, och vid millennieskiftet utgjorde såväl aktie- som fondinnehav en större andel av hushållens finansiella tillgångar än traditionellt banksparande.³³ Befintlig forskning har lyft fram flera aktörer som bidrog till denna utveckling. Under dessa decennier växte det fram en kommersiell finanspress som lockade allt fler läsare, och även traditionella tidningar och public service-program började ägna större utrymme åt frågor berörande ekonomi och aktiemarknaden specifikt.³⁴ På nationell nivå bidrog Aktiespararnas ungdomssektion Unga Aktiesparare genom sin skol- och tidningsverksamhet till att allt fler unga människor tidigt kom i kontakt med aktiemarknaden.³⁵ Andra faktorer som spädde på svenskarnas intåg på finansmarknaden var fastighetskraschen i början av 1990-talet som ökade incitamenten att skifta sparandet från bostäder till aktiemarknaden,³⁶ internets genombrott och framväxten av specialiserade nätmäklare som mot slutet av 1990-talet gjorde att aktier blev lättare att handla från hemmet i samma veva som värdet på IT-aktier sköt i höjden,³⁷ samt privatiseringen av statliga telekombolaget Telia år

2000.³⁸ Även om antalet direkta aktieägare på 2000-talet sjunkit tillbaka så har sparandet i aktiefonder fortsatt att öka.³⁹

I Sverige har bankerna en lång historia av att agera som konsumentfostrande instanser, inte minst i form av sparbanksrörelsen som redan 1925 fick en egen "sparpropagandaavdelning" som syftade till att sprida sparsamhetens dygder, framför allt riktat till skolbarn.⁴⁰ Under efterkrigstiden började även de kommersiella bankerna anlita specialiserade budgetexperter och familjeekonomer för att nå ut till bredare befolkningslager, inte minst kvinnor.⁴¹ Arbetsuppgifterna för dessa familjeekonomer, som även de nästintill exklusivt utgjordes av kvinnor, bestod av att driva privatekonomisk rådgivningsverksamhet i form av individuella samtal, kvällskurser och informationsbroschyrer. I denna rådgivning samexisterade traditionella hushållsekonomiska frågor med information om aktiehandel, och känslomässiga undertoner användes för att knyta an finansiella produkter till traditionella familjevärderingar.⁴² Vissa rådgivare figurerade även som experter i de tidiga privatekonomiska radioprogrammen och tidningssidorna, och i Sparbankernas egen historieskrivning beskrivs det hur journalister gladeligen publicerade beräkningar som levererades av deras budgetexpert.⁴³ Även om det är först när vi närmar oss slutet av 1980-talet som bankernas ekonomer på allvar blir mediala profiler, och i vissa fall rentav ansiktet utåt för "finansiell folkbildning", så hade bankerna med andra ord sedan länge institutionaliserat privatekonomisk rådgivning som del av deras utbud och marknadsföring.

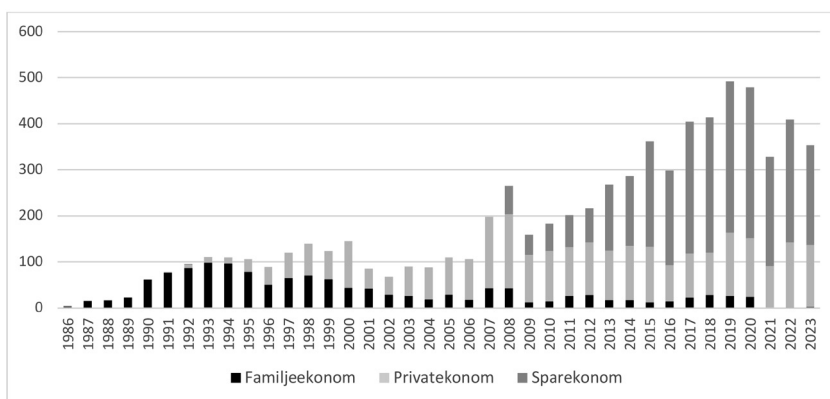
Med den här studien visar jag hur vår förståelse för vardagslivets finansialisering och den bredare marknadsvändningen kan berikas genom att i ett historiskt perspektiv studera hur marknadsorienterade aktörer genom sin medienärvaro banat väg för utformningen av finansiell läskunnighet (även om själva begreppet inte använts av rådgivarna). Flera studier har poängterat den viktiga roll som medierna spelat för vardagslivets finansialisering.⁴⁴ Parallellt med att medierna under de senaste decennierna blivit alltmer marknadsorienterade har även ekonomijournalistiken fått allt större medialt utrymme, och då inte minst den konsumentekonomiska journalistiken som fokuserar på privatekonomi.⁴⁵ Medierna kan bidra till vardagslivets finansialisering genom att skapa en diskursiv gemenskap och social acceptans för att ägna sig åt investeringar,⁴⁶ men även genom att ge bankernas rådgivare en plattform för att sprida information och bygga upp sina arbetsgivares varumärken.⁴⁷ Forskning som gjorts i Finland visar att bankernas ekonomer figurerar frekvent i media,⁴⁸ och att dessa ekonomer dessutom inte främst ser sin medienärvaro som ett sätt att driva policy eller politiska agendor, utan snarare som en möjlighet för att marknadsföra och skapa förtroende för sin arbetsgivare.⁴⁹ De privatekonomiska rådgivarna blir därmed extra intressanta

att studera eftersom de befinner sig i gränszonen mellan PR-kontakt och finansiell rådgivning.

En alltmer finansialiserad rådgivning

För att kartlägga vilka ekonomer som varit centrala figurer i den privatekonomiska rådgivningen inledde jag med en bredare sökning i de mediehistoriska databaserna *Svenska Tidningar* och *Mediearkivet Retriever*. På detta sätt identifierade jag 48 ekonomer som från mitten av 1980-talet fram till i dag uttalat sig i privatekonomiska ärenden. Vissa förekom enbart vid enstaka tillfällen, medan andra genererade tusentals träffar. På detta sätt kunde jag identifiera vilka yrkestitlar som rådgivarna använt sig av, där det visade sig att de tre vanligast återkommande titlarna (i avseendet att de nyttjats av flertalet aktörer) var *familjeekonom*, *privatekonom* och *sparekonom*. Dessa är självklart inte de enda aktörer som givit privatekonomisk rådgivning i media, men utifrån det samlade intrycket att det är dessa som tydligast vänt sig till hushåll och privatpersoner beslöt jag att begränsa studien till rådgivare som använt sig av någon av dessa tre titlar. Jag beslöt även att begränsa omfånget till de fyra stora dags- och kvällstidningarna *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet* och *Expressen*.

Figur 1 visar förekomsten av familje-, privat- och sparekonomer i de fyra tidningarna under perioden 1986–2023. Som grafen visar ökar den sammanlagda medienärvaron markant under perioden, och det är tämligen lätt att ringa in de olika yrkestitlarnas ”mediala storhetstid”. Fram till mitten av 1990-talet är det familjeekonomerna som dominerar, varefter privatekonomerna tar över manteln för att under första halvan av 2010-

Figur 1. Förekomsten av familje-, privat- och sparekonomer i *Aftonbladet*, *Expressen*, *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* 1986–2023. Datan för åren 1986–1994 är hämtad från *Svenska Tidningar*, datan för 1995–2023 från *Mediearkivet Retriever*.

talet passeras av sparekonomerna. Det bör dock betonas att sparekonomernas entré i någon mån inträffar tidigare än vad grafen ger sken av, eftersom de första som anammade titeln arbetade för nätmäklare som redan från millennieskiftet börjat bygga upp en medienärvaro i form av börsanalytiker och informationsansvariga. I jämförelse med övergången från familjeekonom till privatekonom – som successivt ägde rum på storbankerna runt millennieskiftet – så bör sparekonomen därmed förstås som en aktör med rötterna i ett delvis parallellt och mer renodlat finansmarknadsorienterat sammanhang. Med den brasklappen så erbjuder grafen en fond för att skildra hur rådgivningen förändrats under de senaste decennierna.

Baserat på översikten valde jag att begränsa omfånget för studien till åren 1987–2017: från familjeekonomernas mediala genombrott till att sparekonomerna etablerat sig på scenen. För att göra materialet mer översiktligt begränsades urvalet till samtliga artiklar skrivna under vart femte år, det vill säga 1987, 1992, 1997, 2002, 2007, 2012 och 2017.⁵⁰ Detta urval medför såklart sina begränsningar eftersom enskilda årtal kan visa sig vara mindre representativa (till exempel på grund av ekonomiska kriser eller snabba börsuppgångar), men genom att i samband med urvalet även ha bekantat mig med omkringliggande år har jag försökt öka tilliten för de tendenser jag identifierat. Efter att ha exkluderat dubletter och irrelevanta träffar kvarstod ett material bestående av 918 artiklar. Med utgångspunkt i Mikael Karlssons och Bengt Johanssons modell för kvantitativa innehållsstudier kodades därefter samtliga dessa artiklar utifrån tolv kategorier, bland annat utifrån vilken slags ekonom som uttalade sig, ifall artikeln gjorde någon koppling till finansmarknaden, och vilket som utgjorde artikelns huvudsakliga tema.⁵¹ Utifrån denna kodning genomfördes därefter en kvalitativ djupläsning av materialet för att på så vis i detalj fånga in återkommande mönster och trender i rådgivningen. Baserat på detta kom den kvalitativa analysen att struktureras utifrån tre ”epoker” i rådgivningen: familjeekonomerna (1987–1997), privatekonomerna (1997–2012), samt sparekonomerna (2012–2017).

Från den initiala kodningen är det framför allt tre tendenser som vi kan ta med oss in i den kvalitativa analysen. Den första är att rådgivningen under perioden genomgår vad som kan benämnas som två ”finansialiseringssprång”. Det första äger rum i mitten av 1990-talet, där vi till vänster i Tabell 1 ser hur andelen artiklar som gör kopplingar till finansmarknaden ökar från 9% till 36% mellan 1992 och 1997. Detta tyder på att det ökade intresset för finansmarknaden som medföljde de goda börsåren under 1990-talets sista år tidigt satte sin prägel på rådgivningen. Under 2010-talet inträffar ett andra språng där andelen artiklar med finansmarknadskoppling år 2017 uppgår till hela 58%. Här bör det poängteras att

År	Antal artiklar	Andelen artiklar som gör koppling till finansmarknaden	Andel artiklar med "politiska förslag/förändringar" som huvudtema
1987	16	0%	33%
1992	68	9%	45%
1997	100	36%	23%
2002	58	38%	19%
2007	162	23%	7%
2012	186	35%	2%
2017	328	58%	6%

Tabell 1. Finansialiseringen av den privatekonomiska rådgivningen.

ökningen i *antalet* artiklar med denna koppling är ännu mer slående: från 37 artiklar 2007 till hela 190 artiklar 2017. Siffrorna påvisar hur sparekonomernas tillkomst i materialet bidrar till en markant ökad finansialisering av rådgivningen som helhet. Ökningen i sig är väntad med tanke på de tidiga sparekonomernas koppling till nätmäklarbranschen, men dess storlek är värd att notera.

Den andra tendensen är att den privatekonomiska rådgivningen i allt mindre grad tar avstamp i politiska förändringar. I den högra kolumnen ser vi hur andelen artiklar där rådgivarna kommenterar eller uttalar sig i samband med politiska förslag/beslut och dessas eventuella påföljder minskar drastiskt från 1980-talet fram till 2010-talet. Även om den höga siffran för 1992 delvis kan förklaras med de många politiska förslag kopplade till den stora räntehöjningen under hösten så är den nedåtgående trenden ändå tydlig – bland annat är det slående att den stora premiepensionsreformen runt millennieskiftet inte ger större utslag i materialet. Detta ger intrycket att rådgivningen över tid blivit mindre kontextualiserande. Denna tendens skulle kunna tolkas som ett uttryck för ekonomijournalistikens alltmer konsumtionsorienterade karaktär, men kan även handla om att rådgivningen blivit mer inriktad på att utveckla generella färdigheter hos läsarna snarare än att relatera rådgivningen till specifika politiska förändringar.

För det tredje ser vi att den privatekonomiska rådgivningen in på 2010-talet fortsättningsvis inte enbart kretsar kring finansiella spar- och investeringsprodukter. Med undantag för 2017 så gör majoriteten av artiklarna inte någon koppling till finansmarknaden. En betydande del av dessa utgörs dock av artiklar om bolån, som ju – även om de inte spelar en central roll i den här artikeln – också knyter an till vardagslivets finansialisering i termer av att bostadsägandet utgör en sparform där individen dels utsätter sig för risk, dels förväntas fatta individuella beslut angående

räntebindningar och val av bank. Men även utöver bolånsartiklarna fortsätter bankekonomerna att ge råd i diverse ämnen – såsom hur man ska prata ekonomi med sin partner eller hur man klarar ekonomin som student – utan att styra läsaren mot finansmarknaden. Rådgivningen speglar på så sätt de svenska finansutbildningsinitiativen på 2000-talet som enligt Claes Ohlson karaktäriserats av ”en blandning av traditionella hushålls-ekonomiska tips och tillrättavisanden, och en mer eller mindre explicit presenterad marknadsföring för bankers och försäkringsbolags produkter och tjänster”.⁵²

Som avrundning för denna språngbräda mot den kvalitativa analysen bör det betonas att de enskilda tidningarna inte alla uppvisar samma tendens. Till exempel så är *Aftonbladet* mest benägna att använda sig av bankekonomernas rådgivning under 1990-talet, medan de på 2000-talet inte intervjuas där i lika stor bemärkelse. I *Dagens Nyheter* sker ett tydligt uppsving i mitten på 2000-talet, medan *Expressen* och framför allt *Svenska Dagbladet* sticker i väg under 2010-talet när sparekonomerna gör entré. Men variationen för de enskilda tidningarna motsäger inte den större berättelsen om den privatekonomiska rådgivningens tillväxt och finansialisering, som framträder allt tydligare när vi lämnar den översiktliga nivån för att närgående analysera de tre epokerna i den privatekonomiska rådgivningen.

Familjeekonomerna 1987–1997

Vem kan man lita på nuförtiden, när de offentliga megafonerna tycks ljuda av mer eller mindre begåvat, mer eller mindre substanslöst tyckande. Mitt i den grälände glittriga hopen av påfågelsdebattörer syns en liten grå sparv med ganska pipig stämma. Hon heter Pia Nilsson och är familjeekonom. Henne litar jag på.⁵³

Hösten 1986 anställde statliga PK-banken⁵⁴ Pia Nilsson i rollen som familjeekonom. Nilsson, utbildad socionom och med en bakgrund som skolkurator, arbetade vid tillfället för Konsumentverket, och enligt egen utsago var det hon själv som ringde upp direktören för PK-bankens privatdivision och ifrågasatte varför de, till skillnad från Sparbankerna, inte hade någon familjeekonom. Efter att Pia Nilsson anställts kunde man i *Aftonbladet* läsa att hon skickats ut på ett ”missionärsuppdrag”, och att hennes tidigare kollegor på Konsumentverket hoppades att PK-banken framöver skulle bli ”mer lyhörd för sina kunders ekonomiska problem”.⁵⁵

Även om de svenska storbankerna i perioder hade haft medienärvaro genom sina budgetrådgivare så var det först med Pia Nilssons entré som familjeekonomen på allvar kom att etablera sig som ett mediefenomen. Pia Nilsson var inte den enda bankföreträdaren som gav privateko-

nomisk rådgivning under det sena 1980- och tidiga 1990-talet, Sparbankernas Catharina Andrén bör inte minst nämnas i sammanhanget. Men med tanke på Pia Nilssons stora mediegenomslag kommer genomgången av familjeekonomernas epok framför allt att fokusera på hennes rådgivning.

I den initiala kodningen av materialet framkom att den privatekonomiska rådgivningen under 1987 och 1992 i relativt hög grad utgjordes av kommentarer i samband med politiska förslag/beslut. I Pia Nilssons fall ackompanjerades dessa kommentarer inte sällan av egna beräkningar, gjorda antingen på eget initiativ eller på beställning av tidningen i fråga, som visade hur olika familjekonstellationer skulle påverkas av till exempel en skattehöjning eller en bidragssänkning.⁵⁶ Denna arbetsmetod hade likheter med den som Sparbankerna etablerat under de föregående decennierna.⁵⁷ Utöver artiklarna som fokuserade på effekterna av politiska förslag publicerades även prognoser för hur hushållens ekonomi skulle utvecklas under de kommande åren, samt beräkningar på vilka effekter som tidigare reformer haft på olika grupper. Beräkningarna sammanfattades i tabeller, inte sällan med tillhörande illustrationer.⁵⁸

Talande för denna rådgivning är att den inte bara riktade sig till hushållen, utan lika mycket till politikerna som fattat besluten. Den finansiella kunskap som Pia Nilsson spred syftade därmed inte bara till att utbilda vanliga medborgare i privatekonomiska frågor, utan även, som hon själv beskrev det i *Aftonbladet* 1995, till att visa politikerna "vilken effekt deras förslag får på våra plånböcker".⁵⁹ I den familjeekonomiska diskursen var det därmed inte bara medborgarna, utan i minst lika hög grad beslutsfattarna, som behövde bli mer finansiellt läskunniga. I rådgivningen ringer därmed ett litet eko från den folkhemstradition där färdan mot välstånd sågs som ett kollektivt projekt.⁶⁰ Detta kan jämföras med de statliga utbildningsinsatserna på 2000-talet, där fokus tydligt kommit att riktas mot att aktivera enskilda medborgares finansiella medvetande snarare än makthavares.⁶¹

Att Pia Nilsson i vissa kretsar fick en socialdemokratisk stämpel⁶² grundade sig förmodligen i att hon ofta i sina beräkningar fokuserade på ekonomiskt sårbara grupper, såsom studenter,⁶³ pensionärer,⁶⁴ deltid-arbetande kvinnor,⁶⁵ eller barnfamiljer med låga inkomster.⁶⁶ 1993 lämnade Pia Nilsson Nordbanken för en halvtidstjänst som familjeekonom på fackförbundet TCO, en roll som hon året därpå bytte mot en liknande tjänst på Posten privatekonomi. Dessa hemvister bortom de kommersiella bankerna kan säkerligen spelat en roll för fokuset i hennes rådgivning, men visar kanske framför allt hur den familjeekonomiska rådgivningens genomslag under perioden gjorde att även icke-kommersiella aktörer ville ta efter bankernas koncept.

Den privatekonomiska rådgivning som riktade sig direkt till läsarna ägde under dessa år framför allt rum i kvällspressen, i synnerhet *Aftonbladet*. 1987 ges bland annat tips om hur man kan planera sin hushållsbudget,⁶⁷ hur valet av studieort påverkar ens utgifter under studietiden,⁶⁸ samt hur en skilsmässa kan vara ekonomiskt gynnsamt.⁶⁹ Om vi hoppar till hösten 1992 ser vi hur rådgivningen ökar i intensitet i spåren av de räntehöjningar och efterföljande krispaket som Riksbanken och regeringen sjösatte för att stabilisera den svenska kronan. *Aftonbladet* lanserade en "kristelefon" där både Pia Nilsson och Catharina Andréen ingick bland experterna som svarade på inskickade frågor om alltifrån hur man skulle göra med sina bolån till hur ens pension skulle påverkas av krispaketet.⁷⁰ Även *Expressen* hade en kristelefon där Pia Nilsson och hennes blivande efterföljare på Nordbanken, Anna Bäcklund, medverkade.⁷¹ Kvällspressen gav därmed bankernas familjeekonomer en plattform för att i rollen som expert agera tolk för vad krispolitiken skulle innebära för hushållen. De personporträtt av Pia Nilsson som publicerades under året, där hon beskrevs såväl som "Moder Pia"⁷² som "Bankens moder Svea",⁷³ tyder på att denna expertstatus stärkte familjeekonomernas legitimitet som kunskapsförmedlare.

Därmed kan man fråga sig vilken roll de ekonomiska omvälvningarna i början av 1990-talet spelade för de privatekonomiska rådgivarnas ökade närvaro i media? I en intervju med *Aftonbladet* 1995 spekulerade Pia Nilsson själv i att hennes genomslag berodde på att "så mycket de senaste åren har fokuserats kring ekonomiska frågor".⁷⁴ Tidigare forskning har pekat på att finansiella kriser på sikt har resulterat i att människors vardagsliv knutits än närmare till finansmarknaderna. I sin studie av Unga Aktiespare noterar till exempel Larsson Heidenblad och Nilsson att organisationens kommunikation i spåren av 1990-talskrisen tydligare började framhålla vikten av kunskap och eget ansvar, vilket skvallrar om en begynnande gravitation mot de frågor som bankernas rådgivare sedan tidigare positionerat sig inom.⁷⁵

I materialet från 1992 framkommer hur familjeekonomerna själva förutspår att det privata sparandet kommer att öka i betydelse. Pia Nilsson beskriver i *Svenska Dagbladet* hur vi som följd av de sänkta kapitalskatterna nu "lämnar lånesamhället och går in i sparsamhället".⁷⁶ Samma budskap framförs i en artikel i *Dagens Nyheter*, där Pia Nilsson och Catharina Andréen omnämns som "vår tids Spara och Spara".⁷⁷ I artikeln beskriver Catharina Andréen de "nya spelreglerna" som ett resultat av välfärdsstatens tillbakadragning: "Vårt invanda skyddsnät är naggat i kanterna. Man måste ha en privat budget". Detta tyder på att rådgivarna – i likhet med andra marknadsorienterade aktörer under den här perioden – anspelade på tvivlet mot det offentliga välfärdssystemet och framhöll

det privata sparandet som ett sätt att gardera sig emot den ökade osäkerheten.⁷⁸ Krisen kan därmed sägas ha utgjort en möjlighet för bankerna att rikta publikens uppmärksamhet mot de spar- och investeringsprodukter som vid tiden höll på att bli en alltmer institutionaliserad del av deras utbud.

Vilken form skulle då detta sparande ta? Som den initiala kodningen visade så spelade sparande i finansiella spar- och investeringsprodukter en relativt marginell roll i rådgivningen under det sena 1980- och tidiga 1990-talet. De finansiella subjekt som åkallas ska framför allt lära sig att hålla budget, inte rusa med att binda bolånet, och i den mån det är möjligt göra medvetna livsval utifrån politikernas beslut. Detta innebär inte att familjeekonomerna var avogt inställda till sparande i finansiella produkter, som ju redan på 1960-talet ingått i bankernas utbildningsinsatser.⁷⁹ Går man utanför de närstuderade årtalen hittar man flera exempel där såväl Pia Nilsson som Catharina Andréen rekommenderar sparande i aktier eller fonder. I april 1991 berättar Pia Nilsson att hon själv tänker flytta sina pengar från sparkontot till aktie- och allemansfonder,⁸⁰ och året där- efter beskriver hon i *Dagens Industri* hur det för tillfället ”finns ingen bättre sparform” än just allemansfonderna.⁸¹ Råden om att sprida riskerna och tänka långsiktigt finns även med under 1990-talets första år.⁸² Detta tyder på att den ökade finansialiseringen som skulle komma att prägla rådgivningen framöver inte nödvändigtvis berodde på en attitydförändring hos rådgivarna, utan snarare att balansen i deras rådgivning kom att förskjutas framåt millennieskiftet.

1998 lämnade Pia Nilsson rollen som familjeekonom på Posten för att i stället bli vd på Fondbolagens förening. Även om symboliken i detta skifte inte ska överdrivas så utgör Pia Nilssons karriärsresa ett tacksamt förkroppsligande av finansialiseringen av den privatekonomiska rådgivningen, en tendens som framträder allt tydligare när vi skiftar fokus till privatekonomernas era.

Privatekonomerna 1997–2012

När S-E-Banken (senare SEB) hösten 1994 anställde Viveka Hirdman-Ryrberg som sin första privatekonom gjorde hon en medveten poäng med att inte kalla sig för familjeekonom. ”Jag vill rikta mig till alla, och alla lever inte i en schablonfamilj”, sade hon i en intervju med *Svenska Dagbladet*, där hon även lät meddela att hennes rådgivning skulle bygga på principen att ”var och en måste utgå från sig själv”.⁸³ Namnbytet skulle med tiden sätta tonen för de andra bankerna, där de flesta under det tidiga 2000-talet stegvis började kalla sina rådgivare för privatekonomer snarare än familjeekonomer.

Viveka Hirdman-Ryrbergs ovilja att utgå från schablonfamiljen skulle visa sig vara talande inte bara för den ökade individualiseringen av rådgivningen under perioden, utan även för hur denna präglas av en ansvarsförskjutning från beslutsfattarna till individen. Under 1997 fortsätter Pia Nilsson att leverera beräkningar på hur olika beslut kommer påverka olika familjekonstellationer, men när hon 1998 klivit över till Fondbolagens förening sker ett tydligt skifte där privatekonomernas roll inte längre kretsar kring att räkna på och visa upp effekterna av olika politiska beslut. Borta är tabellerna och de tillhörande illustrationerna. Visst får privatekonomerna fortsättningsvis uttala sig om hur budgetförslag och världshändelser kan påverka privatekonomin, men deras funktion som räknemaskiner avtar i takt med att de slutar uppehålla sig vid makthavarnas finansiella läskunnighet. I den mån privatekonomerna gör beräkningar under 2000-talet riktar de sig dessutom alltmer mot individen, till exempel i form av beräkningar på huruvida det lönar sig att binda räntan eller inte, eller på hur mycket mer lönsamt det är att spara i aktiefonder i stället för på sparkontot.⁸⁴ Därmed kan man argumentera för att de samhällsekonomiska inslagen från det tidiga 1990-talet här tar ett steg tillbaka och istället ersätts av en mer avgränsad konsumentekonomisk journalistik, som del av detta skifte även växer i omfång.⁸⁵

I den initiala kodningen av materialet identifierade jag ett första ”finansialiseringssprång” under mitten av 1990-talet. I materialet från 1997 är det tydligt att de finansiella spar- och investeringsprodukter som sporadiskt figurerade i rådgivningen under det tidiga 1990-talet nu förekommer på bred front. Det ökade intresset för aktier och fonder som följde på börsuppgången under det sena 1990-talet manifesteras därmed i att privatekonomerna tidigt börjar uppmuntra en ny form av finansiell läskunnighet hos allmänheten. Denna läskunnighet innefattar inte bara kännedom om olika produkter och hur man bör agera i olika situationer, utan även om att utveckla ett personligt förhållningssätt till sitt sparande och risktagande.

När det kommer till hur man som privatperson ska agera på finansmarknaden – och detta bör understrykas – är det ett väldigt samstämmigt budskap som kommuniceras av privatekonomerna. Rådgivningen kretsar kring två huvudsakliga principer: sprid riskerna och tänk långsiktigt. Det första innebär att man bör undvika att lägga alla ägg i samma korg och i stället spara i ”breda” aktiefonder.⁸⁶ Detta gäller såväl när man sparar till barnen som till den egna pensionen. På detta sätt presenteras riskspridning som ett sätt att hantera det ökade individuella ansvaret. De risker som fondsparandet medför neutraliseras dessutom av att man konstant lyfter fram fondsparandet framom andra sparformer, vilket innebär att de som väljer att ta låg eller ingen risk på finansmarknaden i sin tur framstår som

kortsiktiga och oansvariga. Därmed framställs risk som något som den finansiellt läskunnige bör omfamna snarare än undvika.⁸⁷

Det andra återkommande rådet handlar om att sparande i aktier och fonder alltid bör ses på lång sikt. Detta råd aktualiseras ofta i samband med snabba nedgångar på börsen, där privatekonomerna rycker ut för att uppmäna läsarna att ha is i magen. För den långsiktige spararen kan ett börsfall innebära att man behöver "balansera om mellan fonderna"⁸⁸, men ifall man inte behöver pengarna på kort sikt finns det "ingen anledning att bli panikslagen".⁸⁹ På detta sätt utgår rådgivningen från att den finansiellt icke-läskunnige lätt agerar i affekt, medan den läskunnige spararen sitter lugnt i båten eftersom hen vet att fonderna över tid tenderar att öka i värde. Däremot ska pengar som behövs inom den närmsta tiden aldrig placeras på börsen, och kortsiktig spekulation för att till exempel spara ihop till en semester avråds det från.⁹⁰ Den risk som aktiesparandet medför lämpar sig därmed enbart för ett långsiktigt sparande, vilket gör att den finansiellt läskunnige förväntas anamma ett rationellt snarare än känslöstyrkt förhållningssätt till sitt sparande.

Men allmänheten uppmanas inte bara till att lära sig vissa beteenden, utan till att aktivt reflektera över vilken slags "riskbenägenhet" som passar just ens livssituation, personlighet och aspirationer. Detta görs genom att fundera över vad syftet är med ens sparande och utifrån detta bestämma vilken riskprofil som lämpar sig bäst.⁹¹ Den som är en "aktiv sparare" kan till exempel kosta på sig större risker än den som inte dagligen vill följa utvecklingen på börsen.⁹² För att underlätta denna riskidentifikation paketeras rådgivningen ibland utifrån olika typexempel, där privatekonomerna anpassar sin rådgivning utifrån olika riskprofiler eller livssituationer.⁹³ Denna personifiering kan därmed ses som en "finansialiserad" uppdatering av de tidigare familjeekonomernas översiktsbilder över hur den egna ekonomin förändras under livets gång. Den finansiellt läskunnige framställs därmed som en person som inte bara passivt konsumerar finansiella produkter, utan som över hela sin livscykel intar ett medvetet förhållningssätt till sitt finansiella sparande.

Den privatekonomiska rådgivningen balanserar därmed mellan att å ena sidan ge handfasta råd för hur man bör förhålla sig till sitt sparande ("Pensionssparandet är långsiktigt och här ska du ha mycket risk"),⁹⁴ och å andra sidan uppmuntra individen att själv utforska sin egen identitet som sparare ("allting handlar om vilket perspektiv man har på sparandet").⁹⁵ Denna spänning innebär att det manövreringsutrymme som i slutändan tillåts för individen är relativt begränsat. Det är viktigt att hitta sin egen riskprofil, men själva risktagandet framställs inte som ett alternativ. Rådgivningen reflekterar därmed den paradox som Claes Ohlson identifierat i den svenska finansutbildningen, som enligt honom bryter mot det gamla

folkbildningsidealets fokus på frivillighet genom att så tydligt framhäva vissa beteenden och attityder som önskvärda och nödvändiga.⁹⁶

Här är det åter värt att understryka den homogenitet som präglar rådgivningen, något som förstärks av att artikelskribenterna sällan ställer kritiska frågor till rådgivarna. Ibland kan det påpekas när rådgivarna haft fel i sina förutsägelser,⁹⁷ men deras auktoritet som experter i den här genren av konsumentjournalistik ifrågasätts inte. Detta förhållandesätt till sina källor känns igen från forskning om medierapporteringen kring ekonomisk ojämlikhet och förmögenhetsbeskattning, där det återkommande påpekats att medierna har tendens att ge mer legitimitet till ekonomer som inte ifrågasätter marknadsekonomins spelregler.⁹⁸ Det går även att argumentera för att den här typen av snabbproducerad konsumentjournalistik passar in i ett alltmer marknadsorienterat medielandskap, där material som är billigt att producera i allt högre grad prioriteras.⁹⁹

Uppmaningen till att hitta den egna riskprofilen kan även förstås som ett sätt för privatekonomerna att bevara sin legitimitet som experter, eftersom detta tjänar som en påminnelse om att det i slutändan alltid är individen som själv ansvarar för sina beslut.¹⁰⁰ Inom den Foucault-inspirerade forskningen om governmentaltitet har begreppet *responsibilization* kommit att användas för att beskriva den ansvarsförskjutning gentemot individen som kommit att prägla den nyliberala samhällsvändningen.¹⁰¹ Utifrån detta synsätt kan ett börsras, för att parafrasera Viveka Hirdman-Ryrberg på SEB, beskrivas som en ”viktig lärdom för framtiden” eftersom aktieägaren på så sätt kan få klarhet i huruvida den egna risknivån ”inte passar honom eller henne”.¹⁰² Denna förskjutning resulterar inte bara i att politiker, och inte minst rådgivarna själva, undkommer ansvarstagande, utan i förlängningen även i att den sårbarhet som följer med att behöva förhålla sig till finansmarknadens svängningar inte i sig problematiseras.

I analysen framkommer därmed att den ”aktivering” av ett marknadsorienterat och risktagande finansiellt förhållningssätt som präglat de svenska utbildningsinitiativen på 2000-talet redan innan millennieskiftet är starkt närvarande i tidningarnas privatekonomiska rådgivning.¹⁰³ En skillnad är dock att uppmuntringen till finansiellt sparande här har ett ännu tydligare fokus på individen. I stället för att lyfta fram hur ett aktivt finansiellt förhållningssätt även gynnar samhällets bästa, vilket traditionellt utgjort en del av sparsamhetens sundhetsideal,¹⁰⁴ så riktas fokus här nästintill exklusivt mot den egna plånboken. Tittar vi bakåt i historien kan vi konstatera att de känslororienterade inramningen som präglade bankernas rådgivning under efterkrigstiden, med fokus på värme och familjevärderingar, i den privatekonomiska diskursen snarare kretsar kring att känna in sin individuella riskprofil, samt att inte låta känslorna komma i vägen för rationella beslut (inte minst under ett börsnedgång).¹⁰⁵

Privatekonomerna kan därmed i sin rådgivning aktivt sägas ha propagerat för ett alltmer individualiserat och rationaliserat förhållande till finansiella spar- och investeringsprodukter.

Sparekonomerna 2012–2017

När nätmäklaren Avanza den 3 januari 2008 skickade ut ett pressmeddelande med statistik över svenskarnas aktiehandel kunde den skarp-synte notera att nätmäklarens ansikte utåt, Claes Hemberg, inte längre refererades till som "informationsansvarig" – utan som "sparekonom". Vid det tillfället var Hemberg, med en bakgrund som journalist på bland annat *Aftonbladet*, redan sedan många år ett bekant ansikte i medierna, inte minst känd för sina karaktäristiska hängslen. Även om den nya titeln måhända inte påverkade Hembergs egen medieprofil nämnvärt så kom den under 2010-talet att bli trendsättande för de aktörer som ville slå sig in på den privatekonomiska marknaden. I november 2012 proklamerade *Svenska Dagbladet* att "Frispråkiga sparekonomer har blivit uppstickarban-kernas mediala vapen, ständigt redo att dra en lans mot avgifter, buffliga direktörer och dåliga spar- och investeringsprodukter".¹⁰⁶ Året innan hade Avanzas främsta konkurrent Nordnet lanserat en egen sparekonom, och det är framför allt dessa två kombattanter som – tillsammans med Skandia, jämförelsesajten Compricer, och pensionsbolaget SPP – sett till att sparekonomen kommit att bli den mest frekvent citerade privatekonomiska rådgivaren i svensk media.

Sparekonomens ursprung inom nätmäklar-branschen är en viktig komponent för att förstå två förändringar som karaktäriserar den privatekonomiska rådgivningen under 2010-talet. Den första är att den privatekonomiska rådgivningen på ett naturligt sätt knyts än tätare samman med aktie- och fondsparande. När nätmäklarna gjorde entré under andra halvan av 1990-talet var det till en början främst de låga avgifterna för att köpa och sälja aktier över internet som utgjorde deras konkurrensmedel gentemot storbankerna. När marknaden började mättas runt millennieskiftet blev det dock allt viktigare att även kunna tillförse kunderna med den bästa och snabbaste informationen. Detta innebar att nätmäklarna började erbjuda allt matigare information och analys på sina hemsidor, både i form av texter, webb-tv och chattforum. Man anlidade även tidigare journalister – såsom Claes Hemberg – för att paketera informationen på ett så tilltalande sätt som möjligt.¹⁰⁷

Även om Avanza och Nordnet i mitten på 2000-talet omvandlats till nischbanker så kretsar deras verksamhet – och rådgivning – på 2010-talet fortsättningsvis kring aktier och fonder. Själva rådgivningen skiljer sig inte märkbart från privatekonomernas: det handlar fortfarande om att

sprida riskerna, tänka långsiktigt och kontinuerligt se över sitt sparande så att det överensstämmer med ens behov och önskningsar. En skillnad är dock att sparekonomerna i större detaljnivå uttalar sig om enskilda ägande i enskilda företag, oftast kända företag som många svenskar har investerat i. Detta framkommer tydligast i rapporteringen från 2017, där Nordnets sparekonom Joakim Bornold – ofta i samband med publiceringen av kvartalsrapporter – tillåts utvärdera hur styrelser och chefer i svenska bolag presterat. Det konstateras bland annat att Ericssons pressade VD Börje Ekholm ”vill sätta sin prägel på sin ledningsgrupp”,¹⁰⁸ medan Eniros beslut att mitt under en pågående skuld kris skicka i väg sina anställda på säljutbildning till Dubai kritiserar med omdömet ”man kan inte ena dagen böna och be för sin överlevnad och nästa dag åka på solsemester”.¹⁰⁹

Inom ramen för denna mer detaljerade rapportering ser vi hur innebörden av finansiell läskunnighet sträcker sig till att hålla sig informerad om vem som styr företagen, och hur ledningen kan tänkas påverka företagets framtida utveckling på börsen. Det betyder inte att den här kunskapen skulle vara essentiell för alla, och dess huvudsakliga tillhåll på *Svenska Dagbladets* ekonomisidor vittnar om att sparekonomerna här huvudsakligen talar till en välbeställd medelklass. Men då dessa ekonomer även uttalar sig i andra medier, samtidigt som titeln ”sparekonom” med tiden anammats ekonomer vars profil är mer lik de traditionella privatekonomernas, förstärks likväl det diskursiva bandet mellan finansiell läskunnighet och kunskap om själva företagen. Detta visar även hur det ökade intresset för företagsledare som präglade ekonomijournalistiken under de senaste decennierna smälter samman med den privatekonomiska rådgivningen.¹¹⁰

Den andra tendensen i rådgivningen på 2010-talet består av tydligare uppmaningar till att utöva konsumentmakt, framför allt gentemot storbankerna. Även detta kan förstås mot bakgrunden att nätmäklarna i samband med intåget på 1990-talet behövde positionera sig gentemot de etablerade aktiemäklarna. Detta gjordes bland annat genom att man marknadsförde sig själva som ett led i en större demokratiseringsprocess, där vanliga svenskar genom internethandeln skulle få tillgång till aktiemarknaden utan att behöva betala dyra courtageavgifter till bankerna.¹¹¹

I materialet från 2010-talet är det framför allt Claes Hemberg på just Avanza som går främst i ledet i kritiken mot storbankerna. För att belysa detta tillåter jag mig att göra en liten avstickare från fokuset på fonder och aktier. År 2012 drog Hemberg i gång upproret #sägdirränta, där folk uppmanades att hjälpa varandras förhandlingsposition gentemot bankerna genom att dela med sig av sin bolåneränta. I en intervju med *Expressen* förklarade Hemberg upproppet med att han ”ville locka fram de här tankarna hos folk, att man faktiskt kan pruta och man kan i värsta fall

byta bank”.¹¹² *Svenska Dagbladet* hakade på kampanjen, och i en senare intervju med samma tidning beskrev Hemberg att det skett ett ”uppvaknande” hos många svenska bankkunder:

– Prutarna blir fler och fler. Och de skaffar sig bättre och bättre argument, så är det bara, alla undersökningar visar på det [...] Men ändå, det är en ojämn brottningsmatch, det ska man ha klart för sig.¹¹³

Som komplement till det mer etablerade kollektivet ”småspararna” tillkommer här gruppen ”prutarna”, som liksom småspararna behöver gå samman för att klara den ”ojämn[a] brottningsmatch” som de för gentemot bankerna. Fokuset på prutande utgör på så sätt ytterligare ett exempel på *responsibilization*, i termer att ansvaret placeras på låntagarna och deras kollektiva förhandlingsförmåga (snarare än på att reglera bolåne-marknaden). På detta sätt vaggas allmänheten inte bara in i en större privatekonomisk gemenskap, utan även i en gemensam kamp mot de stora aktörerna. Mats Lindqvist har argumenterat för att även om den här typen av motsättningar har spår av traditionell klassretorik så är målet för ”kampen” inte att bekämpa ojämlikhet per se, utan att ge småspararna bättre möjligheter att konkurrera på marknaden.¹¹⁴ Så även om ”sparare” ibland framställs som en nästintill politisk identitet så positioneras denna i ett alltmer avpolitiserat landskap, där den kollektiva kampen handlar om att stärka enskilda individers position på finansmarknaden. Därför känns det talande att en av de nya aktörer som varit mest framgångsrika med att marknadsföra sin sparekonom är jämförelsesajten Compricer, vars tjänst just syftar till att privatpersoner ska få bättre överblick över vad olika finansiella produkter och tjänster kostar.

Även om sparekonomerna ockuperat sitt eget utrymme inom den mer renodlade börsjournalistiken så kan deras successiva sammanflätning med det ”traditionella” rådgivarskrået på goda grunder ses som ett led i en fortsatt finansialisering av den privatekonomiska rådgivningen – där fokuset på just ”sparande” tjänar som en brygga mellan traditionella börsanalyser och den bredare konsumentjournalistiken. Vid sidan av sparekonomernas mer utpräglade finansiella fokus så fortlever dock den icke-finansorienterade rådgivningen på 2010-talet, inte minst hos storbankernas privatekonomer. Däremot är det viktigt att poängtera att allmänheten i denna rådgivning inte på något sätt *avråds* från att investera på finansmarknaden. Utöver varnande formuleringar i stil med ”man ska akta sig för alla typer av investeringar man inte förstår sig på”¹¹⁵ så presenteras inga alternativa vägar till långsiktig ekonomisk trygghet. Till skillnad från Petterssons studie av Finansinspektionens nätverk för finansiell utbildning, där de som anses sakna kapital eller kunskap explicit avråds

från att bege sig in på finansmarknaden,¹¹⁶ så innebär detta att sparande i finansiella produkter i den privatekonomiska rådgivningen framställs som något som alla med lite hjälp på traven både *kan* och *bör* ägna sig åt. Därmed kan man argumentera för att finansiell läskunnighet i detta sammanhang inte inbegriper att överväga att ta avstånd från marknaden, utan om att utveckla de färdigheter som krävs för att navigera på den.

Avslutning:

Den privatekonomiska rådgivningens finansialisering

I den här artikeln har jag studerat den privatekonomiska rådgivningen i svenska tidningar mellan åren 1987 och 2017. Där tidigare forskning fokuserat på enskilda reformer eller använt sig av bredare etnologiska ansatser så har mitt longitudinella perspektiv med fokus på en specifik aktör – den privatekonomiska rådgivaren – erbjudit möjligheten till en tydligare historisk redogörelse för hur finansiella spar- och investeringsprodukter presenterats för den breda allmänheten, vilka slags ekonomiska subjekt som har främjats, samt hur synen på risktagande och ansvarsfördelning mellan individ och samhälle förändrats över tid. Parallellt med detta har jag visat hur marknadsorienterade aktörer genom sin rådgivning banat väg för och sedermera befast den snäva innebörden av finansiell läskunnighet som präglat de statliga finansutbildningsinitiativen på 2000-talet.

I den kvantitativa översikten identifierades två finansialiseringssprång i rådgivningen, ett under 1990-talet och ett på 2010-talet. I linje med tidigare forskning framträder 1990-talskrisen och börsuppgången under millenniets sista år i denna studie som centrala hållpunkter för att förstå intensifieringen av det svenska vardagslivets finansialisering. Detta innebär inte att finansialiseringen bör ses som en naturlig följd av dessa händelser. Åren som följde på 1990-talskrisen kan snarare betraktas som ett ”moment of openness”¹¹⁷ som marknadsorienterade aktörer kunde utnyttja för att stärka sin expertstatus och rikta uppmärksamhet mot nya produkter. Här genomgår rådgivningen ett skifte från struktur till individ, där fokus i takt med privatekonomernas intåg alltmer ensidigt riktas mot hur den senare ska täcka upp för välfärdsstatens reträtt genom privat sparande i aktier och fonder.

Niklas Altermark har argumenterat för att ett led i en ihållande nedskärningspolitik är att medborgarna utvecklar olika kompensationsstrategier för att täcka upp för den försämrade välfärden.¹¹⁸ Det kan till exempel handla om att teckna privata sjukförsäkringar, eller att i god tid luska ut vilken skola som ens barn bör stå i kö till. Utifrån detta perspektiv menar jag att den privatekonomiska rådgivningen i svenska tidningar

kan ses som ett konkret exempel på hur marknadsorienterade aktörer tidigt aktiverade sådana kompensationsstrategier i form av spridningen av en specifik form av riskomfamnande finansiell läskunnighet. Genom att rådgivningen i tidningarna genomgående framhållit vissa former av beteenden och subjekt som rationella kan den därmed, likt Claes Ohlsons omdöme om de statliga finansutbildningsinitiativen,¹¹⁹ knappast beskrivas som "folkbildning" i begreppets kritiska och emancipatoriska bemärkelse.

Det andra finansialiseringssprånget kan till stor del förklaras med sparekonomernas tillkomst i materialet, och språngets magnitud bör förstås mot den bakgrunden. Men även om de första rådgivarna som anammade titeln sparekonom arbetade för nätmäklare som redan under tidigt 2000-tal etablerat sig i media (men då i form av representanter med andra titlar) så är deras mediala genomslag under det senaste decenniet värd att uppmärksamma, och framtida studier skulle kunna fokusera mer specifikt på sparekonomens framväxt och expansion till nya aktörer. I vilken mån kan deras genomslags attribueras till framgångsrika marknadsföringsstrategier eller nya medielogiker, och hur samspelar dessa med en fördjupad finansialisering av vardagslivet – specifikt det ökade fokuset på att främja finansiell läskunnighet?

Även om den välvilliga attityden gentemot finansmarknaden löper som en råd tråd genom de senaste decenniernas rådgivning finns det viktiga skillnader mellan sparekonomiska diskursen på 2010-talet och Pia Nilssons familjeekonomiska ansats. Ett intressant tillskott till forskningsläget från den här studien är att den familjeekonomiska rådgivningen i betydande mån även riktade sig "uppåt", och där beräkningar av hur olika grupper i samhället skulle påverkas av politiska förslag ackompanjerades med kritik mot beslutsfattarnas bristande finansiella läskunnighet. Den del av familjeekonomernas rådgivning som handlade om att agera som en kontrollinsats för hur politikernas beslut skulle drabba sårbara grupper i samhället har, inte minst efter sparekonomernas genombrott, ersatts med en mer renodlad konsumentrådgivning med allt tydligare fokus på finansiella spar- och investeringsprodukter. Skiftet från fokuset på "familjer" till "sparande" i yrkestitlarna är med andra ord inte bara diskursivt. På 2020-talet har dock nätmäklarnas sparekonomer engagerat sig i debatten om skatt på sparande i Individuella sparkonton (ISK),¹²⁰ och framtida studier vore det intressant att jämföra den kritik som dessa riktat mot politiken med den som uttrycktes av de tidiga familjeekonomerna.

Slutligen så väcker studien även frågor kring konsumentjournalistikens karaktär. Under de senaste decennierna har de traditionella medierna genomgått en kommersialisering som bland annat inneburit ett ökat fokus på lättproducerad journalistik som ska locka en bred publik. De förändringar som noterats i den här studien visar hur journalistiken kring

privatekonomi även rört sig i den riktningen. Där det i fallet med familjeekonomerna fanns en tydligare ambition att förankra den privatekonomiska rådgivningen i en politisk kontext, har den senare kommit att rikta in sig på att uppfodra generella färdigheter hos läsarna. Med tanke på att rådgivarnas expertstatus sällan utmanas belyser studien även hur denna genre rör sig i gränslandet mellan journalistik och marknadsföring – ett gränsland där det tycks uppstå en symbios mellan bankekonomernas ökade behov av att marknadsföra sina arbetsgivare och mediernas ökade behov av lättproducerad journalistik. Under de senaste åren har en påstådd tendens att använda sparekonomerna som nästintill oberoende källor inom ekonomijournalistiken debatterats i svensk media,¹²¹ och det vore välkommet med konkreta studier av hur denna dynamik utspelar sig och manifesteras i ett alltmer gränsöverskridande medielandskap.

Noter

1. Forskningen för denna artikel har genomförts med finansiering från Handelsbankens forskningsstiftelser.

Maria Grafström, "Ekonomijournalistikens mångfald – en forskningsöversikt", *SNS Medieforum* (2004).

2. Se till exempel Ingela Wadbring och Lennart Weibull, "På konsumenternas sida. En analys av hur konsumentfrågorna speglas i göteborgspresen", *Arbetsrapporter från Institutionen för journalistik och masskommunikation* (Göteborg: Göteborgs universitet, 1994).

3. Maria Grafström, "Ekonomijournalistikens förändrade förutsättningar: Innehåll, format och aktörer", *Scores rapportserier*, no. 1 (2014), 35.

4. Jenny Andersson m.fl. (red.), *Marknadens tid* (Lund: Nordic Academic Press, 2023).

5. Mark Blyth, "The Transformation of the Swedish Model: Economic Ideas, Distributional Conflict, and Institutional Change", *World Politics* 1, no. 54 (2001), 1–26; Kristina Boréus, *Högervåg: Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989* (Stockholm: Stockholms universitet, 1994); Göran Therborn, "Sweden's Turn to Economic Inequality, 1982–2019", *Structural Change and Economic Dynamics*, no. 52 (2021), 159–166.

6. Alexis Stenfors, "The Swedish Financial System: Studies in Financial Systems", *FESSUD – Financialisation, Economy, Society and Sustainable Development*, No 13 (2014).

7. Erik Andersson m.fl., "Vardagslivets finansialisering – Introduktion till ett forskningsfält", *Vardagslivets finansialisering*, CFK-rapport, no. 1 (Göteborgs universitet, 2016).

8. Tom Baker och Jonathan Simon (red.), *Embracing Risk: The Changing Culture of Insurance and Responsibility* (Chicago: University of Chicago Press, 2002).

9. Claes Ohlson, "Staten och kapitalet? Att göra människor finansiellt läskunniga i dagens samhälle", i Erik Andersson m.fl. (red.), *Vardagslivets finansialisering*, CFK-rapport, no 1. (2016).

10. Egentligen vore det mest korrekt att benämna samtliga aktörer i studien som "privatekonomer", men eftersom denna titel i analysen används för att ringa in en viss epok så används härnäst "rådgivarna" som den samlade benämningen.

11. Orsi Husz, "Golden Everyday: Housewifely Consumerism and the Domestication of Banks in 1960s Sweden", *Le Mouvement social*, no. 250 (2015), 41–63; Orsi Husz, "The Birth of the Finance Consumer: Feminists, Bankers and the Re-Gendering of Finance in Mid-Twentieth-Century Sweden", *Contemporary European History* (2023), 1–20.
12. Andersson m.fl., "Vardagslivets finansialisering", 8.
13. Andersson m.fl., "Vardagslivets finansialisering", 8; Natascha van der Zwan, Making Sense of Financialization, *Socio-Economic Review* 12, no. 1 (2024), 101.
14. Alan Finlayson, "Financialisation, Financial Literacy and Asset-Based Welfare", *The British Journal of Politics & International Relations* 11, no. 3 (2007), 401; Andersson m.fl., "Vardagslivets finansialisering", 8; Ismail Erturk m.fl., "The Democratization of Finance? Promises, Outcomes and Conditions", *Review of International Political Economy* 14, no. 4 (2007), 553–575; van der Zwan, "Making sense", 102.
15. Rob Aitken, *Performing Capita: Toward a Cultural Economy of Popular and Global Finance* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007); Randy Martin, *Financialization of Daily Life* (Philadelphia: Temple University Press, 2002); Paul Langley, *The Everyday Life of Global Finance: Saving and Borrowing in Anglo-America* (Oxford: Oxford University Press, 2008).
16. Finlayson, "Financialisation", 402.
17. Zwan, "Making sense".
18. Adam Harmes, "Mass Investment Culture", *New Left Review*, no. 9 (2001), 103–124.
19. Harmes, "Mass Investment Culture", 118; Paul Langley, *The Everyday Life of Global Finance: Saving and Borrowing in Anglo-America* (Oxford: Oxford University Press, 2008).
20. Baker och Simon, "Embracing Risk"; Paul Langley, "Uncertain subjects of Anglo-American Financialization", *Cultural Critique*, no. 65 (2007), 67–91.
21. van der Zwan, "Making sense".
22. Mats Lindqvist, *Is i magen: Om ekonomins kolonisering av vardagen* (Stockholm: Natur & Kultur, 2001), 84.
23. Ohlson, "Staten och kapitalet?", 61.
24. Daniel Maman och Zeev Rosenhek, "Responsibility, Planning and Risk Management: Moralizing Everyday Finance through Financial Education", *The British Journal of Sociology* 70, no. 5 (2019), 1196–2019; Marcus Wolf, "Ain't Misbehaving Behavioral Economics and the Making of Financial Literacy", *Economic Sociology* 19, no. 2 (2018), 10–18.
25. Jane Pettersson, "The Problematization of Consumers in Swedish Financial Literacy Education", *Cultural Studies* 36, no. 6, 929–952 (2022). För ett annat svenskt exempel, se Charlotta Bay, "Framing Financial Responsibility: An Analysis of the Limitations of Accounting", *Critical Perspectives on Accounting* 22 (2011), 593–607.
26. Andersson m.fl., "Vardagslivets finansialisering", 12; Stenfors, "Financial System", 155.
27. Stenfors, "Financial System", 155.
28. Husz, "Finance Consumer".
29. Tom Petersson, "Det privata aktieägandet i Sverige", i Mats Larsson (red.), *Stockholmsbörsen på en förändrad finansmarknad* (Stockholm: Dialogos, 2016).
30. David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

31. Orsi Husz, David Larsson Heidenblad och Elin Åström Rudberg, "Wage Earners, Taxpayers or Everyman Capitalists? The Making of a Mutual Fund Culture in Sweden", i Jenny Andersson och Chris Howell (red.), *Nordic Neoliberalisms: Perspectives on Economic, Social and Cultural Change in the Nordics after 1970* (London: Routledge, 2025).
32. Urban Lundberg (red.), *Mellan folkbildning och fondrådgivning: Nya perspektiv på pensionssystemet* (Stockholm: Institutet för framtidsstudier, 2007); Claes Ohlson, *Folkets Fonder* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2007).
33. Petersson, "Det privata aktieägandet", 304.
34. Maria Grafström, *The Development of Swedish Business Journalism: Historical Roots of an Organisational Field* (Uppsala: Uppsala universitet, 2006); Lindqvist, *Is i magen*.
35. David Larsson Heidenblad och Charlotte Nilsson, "Ungdomslivets finansialisering: Skapandet av en aktiekultur för och av unga i Sverige, 1985–1994," *Historisk tidskrift* 142, no. 4 (2022); Charlotte Nilsson, "Turning Students into Stock Market Investors: The Role of Civil Society and Public Schools in Swedish Financialization, c. 1985–2010", *Enterprise & Society* (2024), 1–31.
36. Petersson, "Det privata aktieägandet".
37. David Larsson Heidenblad och Axel Vikström, "Creating Digital Finance for the Many: The Emergence of Online Brokerage Firms in Sweden, 1996–2000", *History of Intellectual Culture* 4 (2025), 27–51.
38. Dick Forslund, *Hit med pengarna! Sparandets genealogi och den finansiella övertalningens vetandekonst* (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2008).
39. Petersson, "Det privata aktieägandet".
40. Peder Aléx, *Konsumera rätt – ett svenskt ideal: Behov, hushållning och konsumtion* (Lund: Studentlitteratur, 2003), 27–32; Susanne Alexius och Leina Löwenberg, "Drömmen om den kloka konsumenten: En historisk belysning av kunskapsideal och organisering av svensk konsumentvägledning ca 1900–2012", *Scores rapportserier*, no. 1 (2012), 17; Torbjörn Hessling, *Att spara eller inte spara – vilken fråga!: den sparfrämjande verksamheten 1820–1970* (Stockholm: Sparfrämjandet, 1990), 68.
41. Husz, "Golden Everyday"; Husz, "Finance Consumer".
42. Husz, "Golden Everyday".
43. Hessling, *Att spara*, 283.
44. Cathy Greenfield och Peter Williams, "Financialization, Finance Rationality and the Role of Media in Australia", *Media, Culture & Society* 29, no. 3 (2007), 415–433; Lindqvist, *Is i magen*; Ohlson, "Staten och kapitalet?"; Nigel Thrift, "It's the Romance, not the Finance, that Makes the Business Worth Pursuing': Disclosing a New Market Culture", *Economy and Society* 30, no. 4 (2001), 412–432; Dino Viscovi, *Marknaden som monster och monster: Ekonomiska exporter och nyheter om ekonomi i Rapport 1978–1998* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2006).
45. Grafström, "Ekonomijournalistikens mångfald"; Grafström, "Ekonomijournalistikens förändrade förutsättningar".
46. Amy Edwards, *Are We Rich Yet? The Rise of Mass Investment Culture in Contemporary Britain* (Oakland: University of California Press, 2022).
47. Thrift, "It's the Romance".
48. Aapo Parviainen, "Mediassa paras ekonomisti on pankkiekonomisti", *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 110, no. 4 (2014), 574–581.
49. Timo Harjunen, "The Mediatization of the Economist Profession: How Economists Use the Media to Promote Political and Economic Interests", *European Journal of Communication* 39, no. 3 (2024).

50. På sina håll har jag dock tagit mig friheten att inkludera artiklar från omkringliggande årtal och andra större tidningar – detta för att kunna ge en mer heltäckande bild av rapporteringen under det sena 1980- och tidiga 1990-talet där antalet artiklar per år är signifikant färre än på 2000-talet.

51. Mikael Karlsson och Bengt Johansson, "Kvantitativ innehållsanalys", i Mats Ekström och Bengt Johansson (red.), *Metoder i medie- och kommunikationsvetenskap* (Lund: Studentlitteratur, 2019), 171–192.

52. Ohlson, "Staten och kapitalet?", 64.

53. "Vi litar på Pia", *Aftonbladet*, 21 december 1994, 2.

54. Sedermera Nordbanken och Nordea.

55. "PK-banken mänskligare med Pia", *Aftonbladet*, 10 december 1986, 13.

56. Annika Widebeck, "Dagens glada besked", *Expressen*, 6 januari 1987, 22; Lasse Höglund, "Små effekter för hushållen", *Dagens Nyheter*, 27 april 1992, 44.

57. Hessling, *Att spara*, 283.

58. Ulla-Lena Österholm, "Så tvingas ensamma ta SOCIALHJÄLP", *Aftonbladet*, 23 mars 1987, 18.

59. Per Öqvist, "Pia Nilsson, 45, familjeekonom: Kärringen mot strömmen", *Aftonbladet*, 8 augusti 1995.

60. Lindqvist, *Is i magen*.

61. Bay, "Framing Financial Responsibility".

62. Öqvist, "Pia Nilsson".

63. Ylva Edenhall, "Skuldfällan" *Svenska Dagbladet*, 3 mars 1987, 14; Yvonne Stanley, "Lån sämre än väntat för studenter", *Dagens Nyheter*, 19 september 1992, 33.

64. Arne Norlin och Ulla-Lena Österholm, "Det går inte att leva på pensionen", *Aftonbladet*, 5 mars 1987, 14; Lasse Höglund, "Sämre bostöd till många äldre", *Dagens Nyheter*, 4 maj 1992, 26.

65. Hans Bolander, "Deltidsfällan", *Expressen*, 12 maj 1992, 7.

66. Christer Nilsson, "Höjd hyra hårt slag för barnfamilj", *Dagens Nyheter*, 23 september 1992, 30; Lena Anderfelt, "Pensionärerna drabbas", 10.

67. Pia Axelsson, "Ta ett grepp", *Expressen*, 7 januari 1987, 18.

68. Arne Norlin, "Studenter: Bo i rätt stad – tjäna 42 000", *Aftonbladet*, 7 december 1987, 22.

69. Arne Norlin, "Skilj er – då blir det pengar över", *Aftonbladet*, 20 april 1987, 24.

70. "Ring Aftonbladets kristelefon", *Aftonbladet*, 23 september 1992, 12.

71. "Ring till våra kris-expert", *Expressen*, 19 september 1992, 8.

72. Cecilia Hagen, "Håll oss i handen, Moder Pia", *Expressen*, 19 oktober 1992, 26.

73. Leif Nylén, "Bankens Moder Svea", *Dagens Nyheter*, 22 september 1992, 18.

74. Öqvist, "Pia Nilsson".

75. Larsson Heidenblad och Nilsson, "Ungdomslivets finansialisering", 585.

76. Ylva Edenhall, "1992 blir ett bättre år för hushållen", *Svenska Dagbladet*, 19 januari 1992, 26.

77. "Slösornas tid är ute, ty nu råder Spara", *Dagens Nyheter*, 16 oktober 1992, 5. Smeknamnen är en parafras på karaktärerna "Spara" och "Slösa" från Sparbankens långkörarserie Lyckoslanten.

78. Oskar Engdahl, "En aktiemarknad för alla: Integritet och marknadsomsorg i (själv)regleringen av den svenska värdepappershandeln", *Sociologisk Forskning* 49, no. 4 (2012), 270; Claes Ohlson, *Folkets Fonder*, 97.

79. Husz, "Finance consumer".

80. Suzanne Hörle, "Obligationer och Ericsson vinnarformel", *Svenska Dagbladet*, 22 april 1991, 5.
81. Urban Hallén, "Tillför börsen minst 5 nya miljarder", *Dagens Industri*, 31 juli 1992, 6.
82. Elisabeth Jansson, "Klipp korten och sänk värmen", *Expressen*, 29 augusti 1990, 3; "Aftonbladets kristelefon", 12.
83. Ulrika Beck-Friis, "Livsstilen avgör råd", *Svenska Dagbladet*, 3 november 1994, 16.
84. Leif-Åke Josefsson, "Rörlig ränta bästa valet", *Aftonbladet*, 15 februari 2007, 16;
- Martin Berg, "Rätt sparhorisont ger rätt avkastning", *Dagens Nyheter*, 15 juli 2007, 5.
85. För en översikt av olika former av ekonomijournalistik, se Grafström, "Ekonomijournalistikens mångfald".
86. "Sprid riskerna, välj form utifrån spartid", *Svenska Dagbladet* 2 mars, 1997, 6; Elisabeth Lindham, "Så ska du satsa skattepengarna", *Aftonbladet*, 19 augusti 2002, 16.
87. Baker and Simon, "Embracing Risk"; Langley, "Uncertain Subjects".
88. Juan Flores, "Semesterpengarna hör inte hemma på börsen", *Dagens Nyheter*, 16 mars 2007, 2.
89. Ida Gustafsson, "Panik på börserna – överallt", *Aftonbladet*, 19 maj 2012, 8.
90. Flores, "Semesterpengarna", 2.
91. Ulrika Fjällborg, "Allemansfondpengar sattes in i fonder igen", *Svenska Dagbladet*, 2 mars 1997, 6.
92. Elisabeth Lindman, "Så räddar du din pension", *Aftonbladet*, 27 september 2002, 20.
93. Anders Pihlblad, "Spara säkert – eller ta risker", *Aftonbladet*, 23 mars 1997, 12; Ulrika Fjällborg, "Allemansfondpengar", 6.
94. Annika Hellner, "Våga mer, tjejer – och tjäna mer", *Expressen*, 9 juni 2007, 21.
95. Flores, "Semesterpengarna", 2.
96. Ohlson, "Staten och kapitalet?", 64.
97. Maria Wahlberg, "Experterna ångrar råden", *Svenska Dagbladet*, 29 oktober 2002, 5.
98. Andrea Grisold och Henrik Theine, "Media and Economic Inequality: Review of Prior Research", i Andrea Grisold och Pascal Preston (red.), *Economic Inequality and News Media: Discourse, Power, and Redistribution*, (New York: Oxford University Press, 2020), 70–88.
99. Dell Champlin och Janet Knoedler, "American Prosperity and the 'Race to the Bottom': Why Won't the Media Ask the Right Questions?", *Journal of Economic Issues* 42, no. 1 (2009), 133–151.
100. Lindqvist, *Is i magen*, 99.
101. Pat O'Malley, "Responsibilisation", *The SAGE Dictionary of Policing*, red. Alison Wakefield och Jenny Fleming (London: Sage, 2009), 277–279.
102. Ylva Edenhall, "Ras anledning se över sparande", *Svenska Dagbladet*, 3 november 1997, 34.
103. Bay, "Framing Financial Responsibility", 601.
104. Lindqvist, *Is i magen*, 93.
105. Husz, "Golden everyday", 18.
106. Jacob Brusell, "Slaget om dina pengar", *Svenska Dagbladet*, 26 november 2012, 12.
107. Larsson Heidenblad och Vikström, "Creating Digital Finance", 45–49.

108. Linette Israelsson, "Ericsson petar flera toppchefer", *Expressen*, 28 mars 2017, 19.
109. Frida Sundkvist, "Eniro ber aktieägare om pengar – och skickar säljare till Dubai", *Svenska Dagbladet*, 4 april 2017, 4.
110. Pernilla Petrelius Karlberg, *Den Medialiserade Direktören* (Stockholm: Handelshögskolan, 2008); Anu Kantola, "Mediatization of Power. Corporate CEOs in Flexible Capitalism", *Nordicom Review* 35, no. 2 (2014), 29–42.
111. Larsson Heidenblad och Vikström, "Creating Digital Finance", 33–39.
112. Sigge Dabrowski, "Här blir ditt bolån dyrast", *Expressen*, 7 april 2012, 18.
113. "Kunder och banker har blivit tuffare", *Svenska Dagbladet*, 20 november 2012, 10.
114. Lindqvist, *Is i magen*, 84.
115. Johan Smith, "Var fjärde svensk tror på börsfall i sommar", *Dagens Nyheter*, 19 juni 2012, 20.
116. Pettersson, "Financial Literacy Education", 943.
117. Marieke De Goede, *Virtue, Fortune, and Faith: A Genealogy of Finance* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005).
118. Niklas Altermark, "Den ekonomiska elitens välfärdsstat", *Fronesis*, no. 80–81 (2024), 48–61.
119. Ohlson, "Staten och kapitalet?", 63.
120. Mattias Magnusson, "ISK-tak miljardfråga för nätbankerna", *Svenska Dagbladet*, 11 juni 2021.
121. Gunnar Harrius, "Ska mina skattepengar gå till bankreklam?", *Expressen*, 29 mars 2024; "SVT:s TikTok-förbud och det globala tech-kriget, bankernas sparekonomer som experter, PR-striden runt raffinaderiet i Lysekil", *Sveriges Radio*, 21 augusti 2020.